

Noodinäide 3

Šamaan
who - ə who hej - bj d'a - lj əj be - rə how tjn

Abiline

4,2 s
də Tə mne ə- 4,0 s
ə - ə ə hej - bj d'a - lj əj be - rə how
ə who Hun - sə - ku - ə əw nju - ə d'a -

6,2 s
lj - 4,5 s
who ha - wə Hun - sə - kuə who

ETIOLOOGILISED REMARGID JA MUISTENDID ABHAASIA NARDI-EEPOSES

Zurab Džopua. Abhaasia, Suhhumi

Abhaasia nardi-eepos kui Kaukaasia rahvaste väljapaistev folkloorne mälestusmärk põhineb peamiselt nardi-muistenditel. Arhailise kangelaseepose reaals

ses süžeefaktuuris esinevad latentsete rituaal-mütoloogiliste eepikakihistuste¹ kõrval veel eepilistele lugudele lisatud etioloogilised vaherepliigid ja muistendilise ülesehitusega tekstid.

Praegusel juhul ei huvita meid müüt² ega ka protomüüt kui rituaali sõnaline osa³, samuti mitte selle kunstilis-esteetiline dünaamika (loov potentsiaalsus) rahvaepika kujunemisel. Teisisõnu, me tegeleme müüdi ja muistendiga vaid sel määral kui neil on tähendust abhaasia nardi-eepose jutustamises. Vaadeldes müüti ja muistendit ainult selles plaanis, tuleb osutada nende avaldumise kahele peamisele vormile eepilistes tekstides: ühelt poolt üksikute elementidena ja teiselt poolt iseseisvate muistenditena.

Käesoleva artikli lisa on esitatud hulk tekste, mis sisaldavad mitmete nähtuste põhjusi selgitavaid etioloogilisi üksusi (vt lisa: 1-9). Kõik need tekstiosad annavad edasi iseseisvat informatsiooni, mis lähtub jutustaja enda loominguilisest fantaasiast. Seepärast võib esmapilgul tunduda, et nad polegi seotud edasiantavate tekstisiseste sündmustega, vaid on sisse toodud kui kõrvalekalded jutu pealiinist. Samal ajal kommenteerib jutustaja nimelt tekstisiseseid reaaliaid, mis saavad nii sageli uue rõhuasetuse ja omandavad teatud jutustajate esituses etioloogilise varjundi. Sellest seisukohast vaadatuna on nende ebaorgaanilisus või sündmustikuvälisus suhteline. Nende eripära seisneb veel selles, et nad on esitatud jutustaja vaherepliikidena (remarkidena), kuid erinevalt tavalistest täpsustavatest selgitustest on etioloogilised "kommentaariid" väljaarendatumad ja püsivamad. Välja arvatud üksikud erandid (vt lisa: 1), võib neid leida teksti lõpuosas. Tundub, et see on tingitud lõpuvormelite funktsioonist: nende abil selgitab jutustaja äsja lausunud fraasi ja kommenteerib ka sü•eesiseseid reaaliaid. Lõpuvormelitega summeeritakse kogu sü•ee.

Muidugi pole kõik esiletoodud etioloogilised remargid ühesuguste omadustega. Võib märgata teatud episoodide (vt lisa: 3, 5, 7) orgaanilisust (sagedast kasutamist): mõnedes muistendites leidub neid peaaegu kõikides variantides. Veel enam, neil on atribuutiivne iseloom: etioloogilised remargid on ühtede ja samade muistendite lahutamatuks komponentideks ja nad on seotud kindlate eepiliste tegelaskujudega. Vaherepliigid liidetakse muistendi lõpuosaga, nad lõpetavad sündmustiku ja on seotud asjade tegeliku olemusega.

Muud etioloogilised kommentaariid on teistsugused. Nad pole nii püsivad (vt lisa: 1, 2), tulevad ette ainult üksikute jutustajate repertuaaris (vt lisa: 4, 6) või on lihtsalt erandnähud (vt lisa: 8, 9). Mõned etioloogilised kirjeldused (vt eriti lisa: 1, 4) võivad kujuneda omaette lühikesteks muistenditeks (vt lisa: 19, 20).

Osa tekste (vt lisa: 10-20) on vormunudki muistendiks ja vahendavad selle olemust. Muistendi elemendid ja etioloogilised arutlused on siin juba teksti

tähtsateks semantilisteks komponentideks. Rahvapärased arusaamad ühest või teisest sündmusest annavad neis edasi eepilist maailmanägemist, nii et tekst pühendatakse tervikuna teatud nähtuste selgitamisele. Sellepärast võibki alljärgnevas neid nimetada nardi-muistenditeks.

On oluline, et meie ees pole mitte nardi-eepose transformatsioon (eepiliste nimede ja kujude viimine muistendisse jne), vaid hoopis keerukam loominguiline akt. Antud juhul on eepilise kuju ülesandeks muistendi olemuse kunstilis-poeetiline edasiandmine. Just "eepiliste teadmiste" sügavus ja nardi-eeepika kunstilise traditsiooni valdamine aitavad luua nardi-muistendeid.

Märkimist väärib etioloogiliste muistendisü•eede vähene levik jututra-ditsioonis. Meie poolt välja valitud kümnest tekstist ainult kolm (vt lisa: 11, 12, 13) on üles tähendatud kahes-kolmes variandis erinevatelt isikutelt ja vaid ühe jutu elemendid (vt lisa: 10) kontamineeruvad; kõik ülejäänud on ühekordsed üleskirjutused. Seejuures on ühelt ja samalt jutustajalt saadud üles tähendada mitu muistendit: vt lisa 17, 18 ühelt; lisa 14, 16 kahelt; lisa 11 ja 15 kolmelt isikult. Võib üsna suure tõenäosusega järeldada, et enamik muistendeid on üksikute jutustajate loova improvisatsiooni tulemus.

Nardi-muistendite analüüsimisel ilmneb, et nende formeerumine pole toi-munud nardi-eepose varajases staadiumis. Meie ees pole see päris eepiline maailm, mis M. Bahtini väljendi kohaselt on "eemaldatud kaasajast, see tähen-dab lauliku (autori ja tema kuulaja) ajast absoluutse eepilise distantsiga".⁴

Erinevalt puhastest muistenditest on nardi-muistendites tegelastel teistsu-guseid (traditsiooniväliseid) iseloomujooni. Teatud mõttes on tegemist eepilise kuju ebatäielikkusega. Eepose arhailisi tüüpangelasi esitatakse uutes kunstilistes seostes ja ebatraditsioonilises vormis. Selle tõendiks on paljud nardi-muistendites esinevad olustikulised reaaliad, mis rikastavad sü•eede ajaloolis-etnograafilist aspekti ja annavad tunnistust nende tugevast seosest kaasajaga.

Tõlkis Pille Kippar

Märkused

1. Selles suhtes on V. Ardzinba avastus tähelepanuväärne. "Struktuurilt ühetüübi-liste" nardi-eepose sõlmsü•eede rühma üksikasjalikul analüüsil Kaukaasia ja Vana-Ida-maa rahvaste müütilis-eepilise traditsiooni kontekstis toob uurija välja paljude eepilis-te motiivide, elementide ja kujude arhailise semantika. Vt Ardzinba, V. Nartskii sju•et o ro•denii geroja iz kamnja. In: Drevnaja Anatolija. Moskva, 1985, s 128-168; Ardzinba, V. Primetõ obraza "pastuha" abhazskih nartskih skazanij. In: Trudõ Abhazskogo gosudarstvennogo universiteta. V. Suhhum, Alašara, 1987, s 131-135.

2. Nagu A. Anšba õigesti märkis, on abhaasia eepose aineses vähe või peaaegu ei leidugi müüti selle sõna õiges tähenduses. Müüte kasutatakse kangelaslugude loomisel poeetilise materjalina nii nagu ka muinasjutte, muistendeid, legende, anekdoote ja ränd-novelle. Vt Anšba, A. Voprosõ poetiki abhazskogo nartskogo eposa. Tbilisi, Metsnie-reba, 1970, s 41-42.

3. Toporov, V. O rituale: Vvedeniye v problematiku. In: Arhaitšeski ritual v folklor-nõh i ranneliteraturnõh pamjatnikah. Moskva, 1988, s 7-60.

4. Bahtin, M. Epos i roman. In: Voprosõ literaturo. 1970, nr 1, s 95-122.

LISA. Etioloogiliste remarkidega eepiliste tekstide loend ja nardi-muistendid

1. "Allika vabastamine": Kuu peal on näha Sasrõkva - abhaasi nardi-eepose peakangelase kontuurid. Vt allikad: 1, s 173-176; 5, s 205-216.

2. "Kangelaslik kosjaskäik": pühakojas ("Dõdrõpštš-nõha" ja "Lõdzaa nõha") saamislugu on seotud eepilise tegelasega Dõd. Vt allikad: 1, s 306-307; 3 (2 teksti).

3. "Kaunitar Gunda röövimine": nartide ainuke õde kaunitar Gunda sai mesilaste ja mee patrooniks, Hva•varpõs muutus rododendroniks, aga Nard•hou - kiviks. Vt allikad: 1, s 270-272; 274-276; 297-298; 298-301; 301-302; 457-459; 2, s 178-180; 3 (3 teksti); 4, s 13-16; 5, s 331-350; 233-235; 6, s 21-23.

4. "Kõige tugevama vastase otsimine": nardi koerad muutusid huntideks, aga kanad - varesteks. Vt allikad: 1, s 120-121; 7, s 57-58.

5. "Kindluse vallutamine ja nartide vaidlus": viljapuude ja viinamarjaväätide ilmumine seoses vendade-nartidega. Vt allikad: 1, s 103; 121-123; 200-201; 205-208; 208-209; 217-218; 223-225; 226-227; 228; 228-229; 232; 249; 253-255; 426-427; 497; 3 (2 teksti); 5, s 236 - 240; 285-291; 292-297.

6. "Kättemaks esivanemate eest ja kangelaslikud rännakud": nardi nimede heiljäljendustest kujuneb laul. Vt allikad: 3 (3 teksti).

7. "Kangelase hukkumine": mitmete linnu- ja loomaennete ilmumine on seotud kangelase Sasrõkvaga. Vt allikad: 1, s 135-138; 138-139; 182-185; 185-187; 187-188; 188-189; 3 (2 teksti); 8, s 282-283; 290-291.

8. "Katse hukutada kaunitari": nartidel sünnib tumm laps, kellega seostatakse tummade inimeste teket. Vt allikad: 1, s 312-318.

9. "Võitlus vastastega": kohta, kus röövitud tütarlaps pääses painutatud pirmioksa abil üle jõe, nimetati "pirnist sillaks". Vt allikad: 1, s 442-443.

10. "Laulu, tantsu ja vilepilli tekkimine".

10.1. Madu hammustas kangelast jahil; piinavast valust põhjustatud karjed said aluseks laulule; kangelane, kes metsas lehmi karjatab, teeb helisevast puuoksast vilepilli. Vt allikad: 5, s 64-70.

10.2. Pärast kangelase abiellumist korraldavad nardid peo; jahu söelumise ajal hakkavad nad tantsima ja laulma, jäljendades sõela häält. Vt allikad: 1, s 444.

11. "Metsiku hobuse taltsutamine": pärast vägilasratsu kaotust taltsutab kangelane hõlpsasti metsiku hobuse, pannes aluse hobuste taltsutamisele. Vt allikad: 1, s 267-268; 5, s 314-315; 8, s 285.

12. “Kangelase mõök”: nurmel tööl leiab kangelane tüki imepäraselt tugevat rauda; nardi sepp taob sellest kangelasele mõõga. Vt allikad: 3 (1 tekst).

13. “Teravilja (maisi) tekkimine”: nartide ema lüpsab salaja oma pakitsevatest rindadest piima maha; sellel kohal hakkab kasvama mais. Vt allikad: 1, s 401-402; 6, s 27-28.

14. “Nardi palve”: kangelane tapab jahil põdraema; pärast annavad vennad nardid tõotuse mitte tappa vastsündinud järeltulijatega metsloomi. Vt allikad: 1, s 402-405.

15. “Atsaan-kääbuse (päkapiku) tulek nartide juurde”: kääbus õpetab nartidele, kuidas valmistada sirpi. Vt allikad: 1, s 193-194.

16. “Nardi oinaste toit”: nardid õpetavad kääbustele, kuidas õigesti lambaid toita. Vt allikad: 1, s 411-413.

17. “Nardi pruutide palved”: Saatanate-Guaštšide nõuandel hakkavad nardi pruudid üheskoos pidama palvust (“atsu-nõhva”). Vt allikad: 6, s 21.

18. “Ohvriannid kaitsejumalustele”: nardid hakkavad kaitsejumalusi kummardama, tuues neile ohvriks loomi või saavad ise patroonideks. Vt allikad: 6, s 23-24; 24-25; 26; 26-27; 27; 28.

19. “Kangelase hukk”.

19.1. Vendade jälitamised muutusid kangelasele tüütavaks; ta tõusis Kuule ja jäi sinna. Vt allikad: 9, s 77.

19.2. Kangelane haigestub raskesti; enne surma paneb ta koerte ja huntide peale needuse. Vt allikad: 8, s 288.

20. “Nartide hävimine”: enne surma saadavad nardid oma needuse koertele ja huntidele. Vt allikad: 3 (1 tekst).

Allikad

1. Abhaasi KKAI arhiiv, fond 2, osa 77.
2. Zapisi iz abhazskogo folklori. In: Hašba, A. Izbrannõje rabotõ. (Sost) H. Bgažba. Suhhum, 1972, s 171-229.
3. Autori isiklik arhiiv.
4. Materialõ abhazskogo folklori: Iz arhiva akad. N. Marra. (Podg) S. Zuhbõ, (red) Š. Aristava. Suhhum, 1967.
5. Nart Sasrõkva i devjanosto devjat jego bratjev: Abhazskii narodnõi epos. (Sost) Š. Inal-ipa, K. Šakrõl, B. Šinkuba; (vst) Š. Inal-ipa; (red) B. Šinkuba. Suhhum, 1970.
6. Skazanija Maadana Sakania. (Red) K. Šakrõl. Suhhum, 1970.
7. Skazanija o nartah. Alašara, 1972, nr 5, s 52-61.
8. Bžania, Ts. Folklorõje materialõ. In: Iz istorii hozjaistva i kulturõ abhazov: Issledovanija i materialõ. Suhhum, Alašara, 1973, s 282-293.
9. Smõra, G. Tšetõre rasskaza o Sasrõkve. Alašara, 1971, nr 1, s 76-77.